

УДК 343.132
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2023.23>

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

В. Г. Клепиковський
orcid.org/0009-0000-9407-7583
аспірант кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «МІСЦЕ ПОДІЇ» В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Вступ. Однією з базових слідчих (розшукових) дій, якою починається майже кожне кримінальне провадження, є огляд місця події. Законодавець в КПК України розмежовує огляд місця події від інших видів огляду, проте не надає тлумачення ключовій відмінності цих процесуальних дій – місцю, де вони мають проводитись. Через відсутність нормативного закріплення визначення місця події в чинному кримінальному процесуальному законодавстві, практики повинні звертатися до доктринальних праць, тому тема даної статті є актуальною.

Метою даної статті є формулювання авторського визначення місця події в кримінальному процесі на основі наукових праць та кримінального процесуального законодавства.

Результати дослідження. В першу чергу необхідно зазначити, що чинне кримінальне процесуальне законодавство не надає окремого тлумачення даного поняття. В той же час в тексті КПК формулювання «місце події» зустрічається досить часто: п. 2 ч. 2 ст. 40¹ КПК України «дознавач уповноважений проводити огляд місця події»; п. 2 ч. 1 ст. 208 КПК України «уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках, якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин»; ч. 3 ст. 214 КПК України «У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду)»; ч. 2 ст. 238 КПК України «Огляд трупа може здійснюватися одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння особи з додержанням правил цього Кодексу про огляд житла чи іншого володіння особи»; ч. 4 ст. 552 КПК України «До запиту про проведення обшуку, огляду місця події, вилучення, арешту чи конфіскації майна або інших процесуальних дій, дозвіл на

проведення яких надається судом згідно з цим Кодексом, додається інформація про докази, які обґрунтовують потребу у відповідних заходах» [1]. При цьому законодавець завжди використовує поняття «місце події» в одному і тому самому контексті, що вказує на однаковість розуміння даного поняття. В той же час більш прискіпливий аналіз відповідної категорії, особливо з акцентом на доктринальне тлумачення, вказують, що на даний час все ще існують проблеми в розумінні даного поняття, особливо коли ведеться мова про окремі деталі.

Г. Піщенко й В. Мацишин місцем події по справах про підробку грошей вважають: «а) місце, де провадилася підробка грошових знаків або цінних паперів; б) місце їхнього збуту; в) місце виявлення предметів, що викривають злочинця» [2, с. 56]. Є.І. Макаренко вважає, що поняття «місце події» є значно ширшим, ніж поняття «місце злочину», тому що місце злочину – це територія, ділянка, де відбувалася злочинна подія. Під місцем події він розуміє «територію (приміщення, ділянка місцевості), у межах якої відбувалася злочинна подія або були виявлені її наслідки, з усіма пов'язаними між собою і зазначеною подією наслідковими і просторовими зв'язками, слідам, об'єктам злочинних посягань, знаряддями злочину і змінами в матеріальній обстановці, що цікаві для органів досудового розслідування» [3, с. 28–29].

Іншими словами, одні вчені розглядають поняття «місце події» та «місце злочину» як поняття різнозначні за обсягом (місце події – місце, де були виявлені сліди; місце злочину – місце, де було вчинено кримінальне правопорушення), інші ж вказують, що одне з понять є ширшим (місце події – місце, де було вчинено злочин та (або) виявлені сліди кримінального правопорушення). В цілому такий дискурс є зрозумілим, адже мова йде про використання понять, які між собою є подібними. В той же час ми пропонуємо зробити акцент саме на специфіці кримінального процесуального законодавства, адже саме воно є підґрунтям для оцінки і тлумачення відповідних понять.

Як вже було зазначено, в КПК України терміни «місце події» застосовується в однаковому контексті, а тому, на нашу думку, за основу необхідно брати саме позицію законодавця, особливо з урахуванням тієї обставини, що дискурс з даного питання повинен переміщатися з суто наукової сфери до сфери практичного застосування відповідних правових положень. Наприклад, в ст. 208 КПК України зазначено, що особа може бути затримана, якщо сукупність очевидних ознак на місці події вказують на те, що особа вчинила дане кримінальне правопорушення¹. Законодавець в цьому випадку не конкретизує, чи є це місце вчинення кримінального правопорушення, чи це лише місце, де були виявлені певні ознаки (докази). Інший приклад – відповідно до ч. 2 ст. 238 КПК України, «огляд трупа може здійснюватися одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння особи з додержанням правил цього Кодексу про огляд житла чи іншого володіння особи» [1]. В той же час законодавець не заявляє, що місце виявлення трупа буде обов'язково місцем вчинення кримінального правопорушення, адже такий висновок може бути передчасний. З інших аналогічних положень КПК України можна зробити такі ж висновки. Це означає, що законодавець вкладає в термін «місце події» найбільш широке тлумачення, яке б охоплювало і місце, де були виявлені лише докази, і місце, де відбулося саме кримінальне правопорушення, адже, як вже було зазначено, на початковому етапі досудового розслідування не можна стверджувати, що ці місця збігаються або не збігаються.

У зв'язку з цим можна зробити висновок, що відповідно до позиції законодавця, яка закладена у відповідних положеннях кримінального процесуального законодавства, «місце події» необхідно розуміти в найбільш широкому тлумаченні. «Місце злочину» можна виділяти як додатковий критерій, в той же час з точки зору формулювання кримінального процесуального законодавства дане поняття не є релевантним по відношенню до категорії «місце події».

Проте саме в процесі розмежування понять «місце події» та «місце злочину» частково було розглянуто питання щодо специфічних ознак, якими має бути наділено місце події задля того, щоб воно було «місцем події» у кримінальному процесуальному аспекті, а саме конкретний момент часу по відношенню до (ймовірно) вчиненого кримінального правопорушення. Науковці неодноразово наголошували, що огляд місця

події серед всіх слідчих (розшукових) дій є найбільш типовим прикладом невідкладної слідчої (розшукової) дії (приклад). «Невідкладність проведення огляду місця події підкріплюється необхідністю оперативного отримання інформації для організації розшуку злочинця, а також проведення інших слідчих (розшукових) дій, спрямованих на розкриття кримінального правопорушення. Огляд завжди необхідний у всіх випадках, коли обставини справи дозволяють припускати, що там можуть бути виявлені речові докази, зміни в навколишній обстановці, інші сліди злочину» [4, с. 213]. У зв'язку з цим виникає досить логічне питання: чи розглядає законодавець вимогу оперативності при огляді будь-якої території (ділянки місцевості тощо) як одну з ознак огляду місця події?

Таким чином, проаналізувавши підходи різних вчених та оцінивши специфіку описання місця події в КПК України, можна виділити наступні характерні ознаки, які притаманні місцю події:

1) місцем події може бути місце, де було вчинено кримінальне правопорушення. Ми підкреслюємо, що на первинному етапі досудового розслідування досить складно вказувати на місце, де реально було вчинено кримінальне правопорушення, адже на початкових етапах докази, які вказують на місце події, можуть бути оцінені помилково. Крім того, відповідно до принципу презумпції невинуватості сама подія кримінального правопорушення повинна бути окремо доведена в ході досудового розслідування та судового розгляду. В той же час інколи не можна ігнорувати очевидні докази, які вказують на місце, де було вчинено кримінальне правопорушення. Також необхідно зазначити, що місце події кримінального правопорушення можна розглядати як певну сталу категорію, адже в ході подальшого кримінального провадження може бути доведено, що попередня оцінка місця як місця події підтверджується, і в таких випадках місце події на початку досудового розслідування та місця події на момент винесення обвинувального вироку буде одним і тим самим місцем. Також необхідно нагадати, що значна частина науковців також підтримує позицію, що місцем події доцільно визнавати місце вчинення кримінального правопорушення, а тому дану обставину не можна ігнорувати;

2) місцем події також може бути визнано місце, де були виявлені сліди кримінального правопорушення. Ми підтримуємо точку зору, що місце події повинно розглядатися максимально широко, і включати в себе як місце вчинення кримінального правопорушення, так і місце виявлення слідів такого правопорушення. З кримінальної процесуальної точки зору немає необ-

¹ Ми не погоджуємося з формулюванням «особа щойно вчинила злочин», адже таке формулювання суперечить принципу презумпції невинуватості. Крім того, таке формулювання фактично констатує факт вчинення кримінального правопорушення, що робить весь подальший процес збирання доказів непотрібним.

хідності у відокремлені цих понять. При цьому на початковому етапі місце, де були встановлені сліди кримінального правопорушення, має величезне значення, адже саме з цих слідів може розпочатися активна фаза досудового розслідування. Крім того, велика кількість слідів також підводить до підсумку, що саме на цьому місці або було власне вчинене кримінальне правопорушення, або були вчинені інші дії, які хоч самі по собі не є кримінально каранними, але мають певне визначальне значення для кримінального правопорушення.

В даному випадку також необхідно зробити уточнення, що в даному випадку мова ведеться про будь-які сліди, які мають значення для кримінального провадження. При проведенні огляду місця події слідчий чи інша уповноважена особа не може в повній мірі оцінити ті сліди, які будуть виявлені під час огляду та їх значення для кримінального провадження. Тому мова ведеться про будь-які сліди, які на момент проведення відповідної процесуальної дії видаються такими, які мають значення для кримінального провадження.

3) певну місцевість чи приміщення можна визнавати місцем події лише на початкових етапах досудового розслідування. Іншими словами йдеться про зв'язок між оперативністю проведення відповідних процесуальних дій та фактом визнання певної місцевості місцем події. Як вже було встановлено, встановити чіткі часові межі, протягом яких встановлення слідів кримінального правопорушення буде підставою для визнання відповідної місцевості місцем події досить складно, адже це залежить від особливостей самого кримінального провадження та повинно оцінюватися уповноваженими учасниками кримінального процесу. Однак ми наполягаємо на тому, що існує прямий зв'язок між моментом виявлення слідів кримінального правопорушення та визнання певного місця місцем події;

4) сам факт проведення такої процесуальної дії, як огляд місця події, вже вказує на можливість визнання певної території чи місцевості місцем події. Це характеристика, як вже було зазначено, є найбільш спірною, адже виходячи з такої логіки, огляд визначає місце місцем події, а не навпаки. Однак саме така логіка закріплена в кримінальному процесуальному законодавстві. Крім того, саме такий підхід застосовують працівники правоохоронних органів, які проводять огляд місця події як невідкладно слідчу (розшукову) дію, не володіючи достатньо інформацією щодо конкретного місця, де буде проводитись така процесуальна дія. На первинному етапі досудового розслідування, особливо в той момент, коли особи повідомляють про факт вчинення (або про

факт вже вчиненого) кримінального правопорушення, у слідчого об'єктивно немає інформації, чи було вчинено дане кримінальне правопорушення саме на цьому місці та чи будуть знайдені сліди відповідного кримінального правопорушення в результаті проведення огляду. Проте це не означає, що у слідчого виникають сумніви щодо доцільності проведення огляду місця події в такий момент. У зв'язку з цим ми ще раз підкреслюємо на наявність сильного зв'язку між самою процесуальною дією та фактом визнання певного місця місцем події;

5) певне місце стає місцем події після того, як уповноважена службова особа приймає рішення про необхідність проведення огляду місця події. Дана ознака досить тісно пов'язана з попередньою ознакою, адже в даному випадку також вказується на зв'язок місця події та процесуальною дією, яка має проводитись. В даному випадку лише робиться уточнення, що рішення про проведення огляду місця події приймає відповідна уповноважена особа (слідчий, дізнавач, прокурор). Отже, рухаючись такою логікою, можна зробити висновок, що в момент прийняття рішення про проведення огляду місця події на підставі тієї інформації, яка була надана представникам правоохоронних органів, слідчий (прокурор, дізнавач) фактично визнає місце, на якому проводиться відповідний огляд, місцем події. Таким чином констатується факт прийняття вольового рішення, яке залежить від розсуду уповноваженої службової особи відповідного правоохоронного органу в умовах недостатньої поінформованості, яка характерна для початкового етапу досудового розслідування.

Висновок. На підставі вищевикладеного можна сформулювати власне визначення місця події, відповідно до якого **місце події** – це територія (приміщення тощо), на якій ймовірно було вчинено кримінальне правопорушення або наявні сліди ймовірного кримінального правопорушення, і відносно якого уповноважена особа приймає рішення про необхідність проведення огляду як невідкладної процесуальної дії на початковому етапі кримінального провадження.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2916>
2. Піщенко Г., Мацишин В. Огляд місця події у справах про фальшивомонетництво. *Право України*. 2001. № 7. С. 56–59.
3. Макаренко Є.І. Огляд місця події: Довідник дільничного інспектора міліції. Дніпропетровськ: Юридична Академія МВС, 2004. 210 с.
4. Барвенко В.К. Організація і тактика огляду місця події як невідкладної слідчої дії під час розслідування екологічних злочинів. *Право і суспільство*. 2018. № 5 частина 2. С. 212–219.

Анотація

Клепиковський В. Г. Кримінальний процес, криміналістика. – Стаття.

В статті проаналізовано доктринальне тлумачення та законодавче регулювання визначення «місця події» в кримінальному процесі. В статті автор зазначає, що чинне кримінальне процесуальне законодавство не надає окремого тлумачення даного поняття, хоча законодавець досить активно використовує даний термін. На думку автора, «місце події» необхідно розуміти в найбільш широкому тлумаченні. «Місце злочину» можна виділяти як додатковий критерій, в той же час з точки зору формулювання кримінального процесуального законодавства дане поняття не є релевантним по відношенню до категорії «місце події». Автор в статті встановив наступні характерні ознаки місця події: 1) місцем події може бути місце, де було вчинено кримінальне правопорушення; 2) місцем події також може бути визнано місце, де були виявлені сліди кримінального правопорушення. В даному випадку автор робить уточнення, що мова ведеться про будь-які сліди, які мають значення для кримінального провадження. При проведенні огляду місця події слідчий чи інша уповноважена особа не може в повній мірі оцінити ті сліди, які будуть виявлені під час огляду та їх значення для кримінального провадження. Тому мова ведеться про будь-які сліди, які на момент проведення відповідної процесуальної дії видаються такими, які мають значення для кримінального провадження; 3) певну місцевість чи приміщення можна визнавати місцем події лише на початкових етапах досудового розслідування; 4) сам факт проведення такої процесуальної дії, як огляд місця події, вже вказує на можливість визнання певної території чи місцевості місцем події; 5) певне місце стає місцем події після того, як уповноважена службова особа приймає рішення про необхідність проведення огляду місця події. У зв'язку з цим автор робить висновок, що місце події – це територія (приміщення тощо), на якій ймовірно було вчинено кримінальне правопорушення або наявні сліди ймовірного кримінального правопорушення, і відносно якого уповноважена особа приймає рішення про необхідність проведення огляду як невідкладної процесуальної дії на початковому етапі кримінального провадження.

Ключові слова: місце події, слідчі (розшукові) дії, огляд місця події.

Klepikovsky V.G. Interpretation of the concept of «place of the event» in the criminal process. – Article.

The article analyses the doctrinal interpretation and legislative regulation of the definition of the “place of the event” in the criminal process. In the article, the author notes that the current criminal procedural legislation does not provide a separate interpretation of this concept, although the legislator quite actively uses this term. According to the author, the “place of the event” should be understood in the broadest sense. “The place of the crime” can be singled out as an additional criterion, at the same time, from the point of view of the formulation of criminal procedural legislation, this concept is not relevant in relation to the category “the place of the event”. In the article, the author established the following characteristic features of the place of the event: 1) the place of the event can be the place where a criminal offense was committed; 2) the place where traces of a criminal offense were found can also be recognized as the place of the event. In this case, the author clarifies that we are talking about any traces that are important for criminal proceedings. When conducting an inspection of the scene of the incident, the investigator or other authorized person cannot fully assess the traces that will be discovered during the inspection and their significance for criminal proceedings. Therefore, we are talking about any traces that, at the time of the relevant procedural action, appear to be relevant for criminal proceedings; 3) a certain area or premises can be recognized as the scene of the incident only at the initial stages of the pre-trial investigation; 4) the very fact of carrying out such a procedural action as an inspection of the scene of the incident already indicates the possibility of recognizing a certain territory or locality as the scene of the incident; 5) a certain place becomes the place of the event after the authorized official makes a decision about the need to conduct an inspection of the place of the event. In this regard, the author concludes that the scene is the territory (premises, etc.) on which a criminal offense was probably committed or there are traces of a probable criminal offense, and in respect of which the authorized person decides on the need to conduct an inspection as an urgent procedural action at the initial stage of criminal proceedings.

Key words: place of incident, investigative (search) actions, inspection of the scene of the incident.